

MINTAQA IQTISODIY SALOHIYATI VA SANOATINI YALPI TARZDA IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH DASTURI

Muhammadiyev Sardorbek Shokir o'g'li

*Qarshi Davlat Universiteti Iqtisodiyot fakulteti Turizm (faoliyat yo'nalishlari
bo'yicha) 022-27 guruh talabasi*

sardorbek13072004@gmail.com

Tel: +998908712004

Annotatsiya. Maqolada respublika sanoatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ko'maklashishga yo'naltirilgan kompleks dastur ishlab chiqilgan. Unda respublika sanoatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish kontseptsiyasi doirasida ilgari surilishi bilan bog'liq masalalar ko'zlangan.

Kalit so'zlar: yalpi tarzda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, rivojlantirish dasturi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalari, integratsiya, mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ko'rsatkichlari.

Kirish

Mintaqaning iqtisodiy imkoniyatlari sanoat komplekslari orqali sanoat va qishloq xo'jaligi tovarlarini o'z vaqtida ishlab chiqarishni, kapital qurilishni ilgari surishni, aholini transport va xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini saqlab qolishni qamrab oladi. Iqtisodiy qobiliyat mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy sohalarini o'zaro bog'liq shart-sharoit orqali murakkab tasvirlaydigan keng qamrovli ko'rsatkichlar to'plami bilan aniqlanadi.

Qashqadaryo viloyati hududining o'ziga xosligi mamlakatning eng janubiy chegarasi sifatidagi mavqei bilan ajralib turadi, uning tabiati va iqlimi sezilarli darajada murakkablashadi. Bundan tashqari, uning sanoat markazlarini joylashtirishi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan bir qatorda, uni madaniy-ijtimoiy an'analari bilan mamlakatning boshqa mintaqalaridan ajratib turadi. Kelajakda mintaqaning samarali rivojlanish va ilgarilab borish potentsiali yangi sanoat tarmoqlarining o'sishini osonlashtirish, xususan, sanoat zonalarida bozor infrastrukturasi yanada rivojlantirish bo'yicha imkoniyatlar va resurslarga ega bo'lgan tarmoqlarda yotadi.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar tahlili

Ishlab chiqarish-resurs samaradorligi qo'shilgan qiymat solig'ini aniq valyuta ko'rsatkichlarida, ishlab chiqarish kapitalining real shakllarini belgilagani uchun juda muhimdir. Ularning turli elementlari asosiy va aylanuvchi kapital, tranzaksiya fondlari va aylanma aktivlarni o'z ichiga oladi. Korxonalarining asosiy fondlari samaradorlikning umumiy potentsialini tavsiflovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Shu sababli mintaqada iqtisodiyotini zamonaviy boshqaruv usullaridan foydalangan holda boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini optimallashtirish imperativ masalaga aylandi.

Hozirgi chet ellik olimlar mintaqaning raqobatdoshligini belgilovchi omillarni ko'rsatadilar:

- Mehnatning sifati (bilim va ko'nikmalari), bu esa rivojlangan mehnat bozorida muayyan toifadagi malakali ishchilar uchun mehnat imkoniyatlarini shakllantiradi;
- Yangi texnologiyalar va ICTlarni yaratuvchi, axborot almashinuvini osonlashtiruvchi ilmiy-tadqiqot markazlarining mavjudligi;
- Qulay ishbilarmonlik muhiti (soliq stavkalarining pastligi, mahalliy hokimiyat organlari tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanishi, tadbirkorlikka xizmat ko'rsatish ob'ektlarini yaratish, mahalliy boshqaruv faoliyati to'g'risida xabardorlik va o'z hududlarini yuqori sifat bilan samarali boshqarish).

Ob'ektiv sabablarga ko'ra bozor munosabatlariga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelgan mintaqalar investitsiya, sanoat, moliya va kredit sohalarida maxsus chora-tadbirlarni talab etadi. Mintaqaviy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish mintaqaning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik siyosatni shakllantirishni talab etadi. Mintaqaviy rivojlanish strategiyalari tahlillariga ko'ra, ekologik xususiyatlar ko'pincha yetarli darajada ko'rib chiqilmagan. Hatto o'rnatilgan sanoat va urbanizatsiya darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ham ekologik omillar ko'pincha ularning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, iqtisodiy o'sish esa atrof-muhit cheklovlari bilan to'lib-toshgan. Bunday vaziyatlarda ekologik saqlanish tarafdori bo'lishi sanoatlashtirish va urbanizatsiya harakatlariga to'sqinlik qilmasligi kerak; aksincha, strategiyalar bu jihatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lmog'i lozim.

Rivojlanish strategiyasida ishlab chiqarishning ekologik tomoni iqtisodiyot sharoitlarining dinamik transformatsiyasi asosida shakllanishi kerak. «Atrof-muhitning sho'rlanishiga barham berish haqiqatan ham jiddiy masala. Biroq iqtisodiy o'sishga putur etkazmaslik kerak. Sho'rlanishni bartaraf etish uchun iqtisodiy o'sishni emas, uni to'sib qo'yish zarur».

Shunday qilib, iqtisodiyot va ekologiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir juda muhim bo'lib, unda sanoat, qishloq xo'jaligi va ishlab chiqarish sohalaridagi ilmiy va texnik yutuqlar, tabiiy resurslarga asoslangan sivilizatsiya transformatsiyasi bilan bir qatorda iqtisodiyotni qayta shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Rivojlangan mamlakatlar bilan solishtirganda, yangi rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy qayta qurish va mintaqaviy masalalarni hal qilish borasida ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Raqobatbardoshlikning iqtisodiy diagnostikasi shuni ko'rsatadiki, mintaqalardagi ayrim texnologik jihatlar "innovatsion transformatsiya"ga o'z vaqtida moslashishga olib keladi va samarasiz sarf-xarajatlarga olib keladi. Innovatsion transformatsiya modellarini ishga solish iqtisodiy o'sish va endogen omillar o'rtasidagi salbiy sinergiyalarni yoritadi (yuqori texnologiyali sanoat tarmoqlarining mavjudligi, samarali iqtisodiy boshqaruv tizimlari, qulay biznes muhitlari kabilar).

Respublikada iqtisodiy boshqaruv tizimini qayta qurish va bozordagi chuqur o'zgarishlarni amalga oshirish institutsional bazaning yaratilishiga olib keldi, jumladan:

- Ko'rsatmali tartibga solishdan indikativ tartibga bosqichma-bosqich o'tish;
- Fiskal qat'iylikdan moslashuvchanlikkacha soliq tizimining vazifalarini qayta ko'rib chiqish;
- Boshqaruv tuzilmalarini takomillashtirish asosida davlat muassasalari va tashkilotlari o'rnida xavotir va assotsiatsiyalar kabi mustaqil iqtisodiy sub'ektlarni tashkil etish;
- Bank tizimi, tovar-xom ashyo birjalari, fond birjalari, mehnat birjalari kabi asosiy bozor infratuzilmalarini qayta tashkil etish, kichik va xususiy tadbirkorlik bo'yicha davlat institutlarini qo'llab-quvvatlash;

- Narxlar va bozorlarni, xususan, tashqi savdo sohasida bosqichma-bosqich liberallashtirish.

Tabiatni muhofaza qilish faoliyati va resurslardan foydalanish sohasida atrof-muhit va iqtisodiy samaradorlikni oshirish strategiyasi sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sub'ektlari faoliyatini kompleks davlat va hududiy real bazaviy majmuasiga birlashtirishni talab etadi. Ushbu integratsiya ishlab chiqarishda tez rivojlanayotgan zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga, tabiiy muhitga salbiy yoki boshqariladigan ta'sir ko'rsatadigan tabiiy resurslardan samarali foydalanishga, xom ashyo va materiallarni birlashtirishga asoslangan bo'ladi. Ayni paytda mintaqada ekologik-iqtisodiy qiyinchiliklarni boshqarish va ularni birgalikda tekislash va takomillashtirish imkoniyatlari kam o'zlashtirilgan.

Tadqiqot metodlari

Respublika iqtisodiyoti rivojlanishini sanoat nuqtai nazaridan tekshirish quyidagi formula bilan belgilanishi mumkin:

$$I=0,1 \sqrt{\frac{V^2}{NS}}, \quad (1)$$

Bu yerda V- sanoat faoliyatining qo'shimcha qiymatini yoki o'lchash ko'rsatkichini ifodalaydi, mln. so'm; N- aholi punktlarini bildiradi, ming kishi; S- hududni bildiradi, km².

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida davlat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun hududlarni quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tashkil qilishga intilmoqda:

- hududlar, guruh tumanlari va hududlarni kompleks rivojlantirish rejalarini ishlab chiqish;
- mineral va xom ashyo resurslarini kompleks rivojlantirish, er va suv resurslaridan barqaror va samarali foydalanish, atrof-muhitni muhofaza qilish;
- sanoat va uning sohalarini milliy va mintaqaviy rivojlanish rejalari asosida rivojlantirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash uchun mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash, chet el investitsiyalarini jalb qilish asosida yangi zamonaviy korxonalar tashkil etish;
- qishloq xo'jaligi sohalarini mahalliy tabiiy-iqlim sharoitlariga ko'ra ixtisoslashtirish, iqtisodiy yuksalishlarni tezlashtirish va qishloq xo'jaligi sohasida ham milliy, ham mintaqaviy darajada islohotlarni kuchaytirish;
- aholi punktlari infratuzilmasini rivojlantirish, qishloq aholisini tabiiy gaz va suv bilan ta'minlash, shuningdek, boshqa milliy rivojlanish rejalarini amalga oshirish;
- milliy va mahalliy boshqaruv tizimini soddalashtirish;
- mahalliy budjetlarni mustahkamlash, hududlarga subsidiya va grantlar ajratish;
- mamlakatning ma'muriy-hududiy bo'linishini yanada kuchaytirish bo'yicha samarali mintaqaviy-iqtisodiy boshqaruv tizimlarini tashkil etish.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni chuqurlashtirish va iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish turli vositalardan bevosita yoki bilvosita, ma'muriy-huquqiy va iqtisodiy me'yorlar orqali foydalanishni talab etadi.

Xulosa va takliflar

Mintaqaviy sanoat ham iqtisodiy, ham siyosiy o'lchamlarni qamrab olgan holda murakkablik bilan ajralib turadi. Mintaqalar muhim huquq va erkinliklar bilan aniqlanadi, bu esa shtatlar va mintaqalar

o'rtasidagi ehtimoliy mojarolarga, shuningdek, manfaatlar va chegaralar bo'yicha raqobatga olib keladi. Shunday qilib, bir-biriga mos mintaqaviy sanoat juda muhimdir.

Mintaqaviy taraqqiyotga ta'sir etuvchi davlat amallari kengroq makroiqtisodiy, tashqi iqtisodiy va ijtimoiy siyosatdagi o'zgarishlarning muhim qismini tashkil etadi. Ularning dizayni va amalga oshirilishi hududiy manfaatlarni bartaraf etish bilan birga manfaatlarni birlashtirish va umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan. Belgilangan hududlarni tanlashda muvaffaqiyatli investitsiya tashabbuslarining ularning ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlariga ta'sirini ko'rib chiqish zarur.

Mintaqaviy iqtisodiy siyosatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun huquqiy va tashkiliy-huquqiy normalarni uyg'unlashtirish, mintaqaviy rivojlanishni davlat siyosati bilan muvofiqlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Mintaqaviy siyosatni amalga oshirish har bir mamlakat uchun o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Birinchidan, mintaqaviy imkoniyatlar siyosatini tenglashtirish har doim ham iqtisodiy va ijtimoiy shart-sharoitlarga mukammal mos kelavermaydi. Hukumatlar mutlaq emas, balki nisbiy tenglikka harakat qiladi. Ikkinchidan, mintaqaviy siyosat strukturaviy siyosat bilan murakkab bog'liq bo'lib, o'zaro qo'llab-quvvatlash yoki mojarolarga olib kelishi mumkin. Iqtisodiy tuzumni yaxshilash ko'plab o'zaro bog'liq sohalar ishtirok etganda mintaqaviy rivojlanishda yordam beradi, biroq tarixda ishlab chiqarish samaradorligining pastligiga qaratilgan ba'zi mintaqalar qiyinchiliklarga duch keladi. Masalan, hukumatning qishloq xo'jaligi va an'anaviy sohalarga e'tibor qaratgan orqaga mintaqalarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari yangi sohalarni, xususan, turli iqtisodiyotga ega sohalarda rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarga zid bo'lishi mumkin. Shuning uchun, tarixiy jihatdan past mahsuldorlikka ega bo'lgan, umumiy orqaga qaytish, harakatlanishning cheklanganligi va ijtimoiy masalalarni kuchaytirgan mintaqalarda rivojlanish uchun kompleks yondashuv juda muhimdir.

Shunday qilib, mintaqaviy siyosat ta'lim va ilmiy asosga asoslangan bo'lishi kerak.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябдаги ПФ-6079 сонли Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида «Фармони». Lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сон Фармонининг 1-илоvasи «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси». Lex.uz
3. Сагынбекова А. С. Цифровая экономика: понятие, перспективы, тенденции развития в России // Теория. Практика. Инновации. 2018. № 4. URL: <http://www.tpinauka.ru/2018/04/Sagynbekova.pdf> (дата обращения: 18.11.2018).
4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики.- М.: «Экономика», 2000. -346 с. Гаврилов А.И. Региональная экономика и управление.- М.: ЮНИТИ, 2002. -239 с.
5. Goodman N.R. Statistical analysis based on a certain multivariate complex Gaussian distribution // Ann. Math. Statist. 1963, vol. 34, p. 152-176. Wooding R. A. The multivariate distribution of complex normal variables // Biometrika, 1956, vol. 43, p. 212-215.
6. Tavares G. N., Tavares L. M. On the Statistics of the Sum of Squared Complex Gaussian Random Variables // IEEE Transactions on Communications, 55(32), 2007. – p. 1857-1862.

7. Клейнер Г.Б. Мезоэкономика развития. – М.: Наука, 2011. – 806 с.
8. Mukhitdinov Kh. S., Rakhimov A.N. EMPIRICAL MODELS WHICH WERE BUILT FOR EACH SECTOR OF THE SERVICE SECTOR TO THE POPULATION OF THE REGION. South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR) <https://saarj.com>
9. Mukhitdinov Kh. S., Nosirov B.N. COMMUNICATION AND INFORMATION SERVICES TO THE POPULATION OF THE REGION. Jan.-March. 21 Vol. 11 No.01 SJIF 17.201 & GIF 0.626 ISSN-2249-9512 Journal of Management Value & Ethics

